

Alles over het naamwoordelijk gezegde

Wat is het verschil tussen een werkwoordelijk en een naamwoordelijk gezegde? Sommige mensen liggen wakker van deze vraag, maar dat is nergens voor nodig. Want eigenlijk is het antwoord heel erg gemakkelijk: het werkwoordelijk gezegde is wat je *doet*, en het naamwoordelijk gezegde is wat je *bent*.

Dat verschil kun je al zien in de vroegste taal die kleuters spreken. Kijk maar:

- *Mama lief*: mama *is* iets (namelijk lief)
- *Papa slapen*: papa *doet* iets (namelijk slapen)
- *Popje stout*: het popje *is* iets (namelijk stout)
- *Meloen bah*: de meloen *is* iets (namelijk bah)
- *Oma breien*: oma *doet* iets (namelijk breien)
- *Treintje tsjoektsjoek*: het treintje *doet* iets (namelijk tsjoektsjoek)

De kleuter spreekt in zinnetjes van twee woorden, maar tussen die woorden zit al de betekenis *zijn* of *doen*.

Die *zijn*-betekenis en *doen*-betekenis zitten in alle talen van de wereld. In elke taal kun je zeggen dat iemand iets doet, en dat iemand iets is. Je zet dan een woordje voor iemand (bijvoorbeeld *mama*) en een woordje voor dat iets (bijvoorbeeld *lief*) naast elkaar, en er ontstaat een betekenis. Soms komt er dan een woordje bij (*is*), maar in veel talen is dat niet eens nodig.

Die speciale *zijn*-betekenis of *doen*-betekenis tussen die woordjes heet officieel *predicatie* (het Latijnse woord voor *gezegde*). Zo heb je dus *zijn*-predicatie en *doen*-predicatie.

Zijn-predicatie en *doen*-predicatie zit overal in de taal. Kijk maar eens naar de volgende voorbeeldzin:

- De strenge jury stemde lachend de slechte kandidaat weg.

In deze eenvoudige zin zitten de volgende *predicatie*-betekenissen:

- De jury *is* streng (*zijn*-predicatie)
- De jury *doet* wegstemmen (*doen*-predicatie)
- De jury *doet* lachen (*doen*-predicatie)
- De kandidaat *is* slecht (*zijn*-predicatie)

Één van deze predicaties is bijzonder, omdat hij de persoonsvorm van de zin bevat (*stemde*). Die predicatie noemen we het *gezegde* van de zin. Als het gezegde van de zin een *doen*-predicatie is, dan noem je het een *werkwoordelijk gezegde*, en als het een *zijn*-predicatie is, noem je het een *naamwoordelijk gezegde*. Waarom? In een *doen*-predicatie zit de *doen*-betekenis in een werkwoord (in dit geval *wegstemmen*), in een *zijn*-predicatie zit de *zijn*-betekenis niet in het werkwoord maar in een naamwoord. In *Mama huilt* is *huilen* (het werkwoord) wat ze doet, en in *Mama is lief* is *lief* (het naamwoord) wat ze is.

Zo simpel is het. Waarom vindt iedereen het naamwoordelijk gezegde dan toch zo moeilijk? Omdat je af en toe goed moet kijken. In welke gevallen is dat? Dat staat op de volgende bladzijden.

Goed kijken: ergens (of ooit) zijn

Als je het bovenstaande snapt, kun je de meeste werkwoordelijke en naamwoordelijke gezegdes al goed uit elkaar houden. Maar er zijn een paar gevallen waar je even moet nadenken. Wat is bijvoorbeeld het verschil tussen de volgende twee zinnen?

- Iedereen is op de hoogte
- Iedereen is op de school

De eerste zin is een soort figuurlijk taalgebruik, zul je zeggen. Maar er is nog iets anders aan de hand. Want *op de hoogte*, dat is *wat je bent*, en *op de school*, dat is *waar je bent*. Er is dus een betekenisverschil tussen *op de school zijn* en *op de hoogte zijn*.

Wat was ook al weer het belangrijkste bij het naamwoordelijk en het werkwoordelijk gezegde? Dat was dat het werkwoordelijk gezegde is *wat je doet* en het naamwoordelijk gezegde is *wat je bent*. Daarom is *op de hoogte zijn* gewoon naamwoordelijk gezegde (dat is *wat je bent*), maar *op de school zijn* is dat niet. Want *op de school zijn* is niet *wat je bent* (maar *waar je bent*).

Dat lijkt een probleem: *op de school zijn* is dus niet echt een naamwoordelijk gezegde, ondanks het feit dat er wel *zijn* bij staat. Maar is het dan een werkwoordelijk gezegde? Met andere woorden *op de school zijn*, is dat dan wel iets *wat je doet*? Ja, dat kun je best verdedigen.

Als je *ergens bent*, dan doe je iets, namelijk *je ergens bevinden*. Het werkwoord *zijn* staat dus eigenlijk in de plaats van het werkwoord *zich bevinden*. *Iedereen is op de school* betekent niets anders dan *Iedereen bevindt zich op de school*. En dat is duidelijk werkwoordelijk gezegde.

Daarom is de afweging: zinnen met *ergens zijn* hebben een werkwoordelijk gezegde, en geen naamwoordelijk gezegde.

Een soortgelijk geval zie je bij de volgende zin:

- Die voorstelling is op een ander tijdstip

Op een ander tijdstip is niet *wat* die voorstelling is, maar eerder *wanneer* die voorstelling is. Het gaat hier dus om *ooit zijn* en niet om *iets zijn*. Nu staat het werkwoord *zijn* in de plaats van een werkwoord als *plaatsvinden*.

Samenvattend: zinnen met *zijn* in de betekenis *zich bevinden* en *plaatsvinden* vallen niet onder het naamwoordelijk gezegde, want het gaat dan niet over *iets zijn*, maar over *ergens zijn* of *ooit zijn*. Die noemen we dus werkwoordelijk gezegde.

Voor de liefhebbers van moeilijke termen: dit heet officieel het *existentiële zijn*, het woordje *zijn* in een betekenis die met bestaan (existeren) te maken heeft.

Goed kijken: worden, raken en blijven

Waar je ook even bij na moet denken is bij de volgende gevallen:

- Mijn broer wordt kapper
- Deze jas raakt versleten
- De leraar blijft boos

Is dit naamwoordelijk of werkwoordelijk? Met andere woorden, gaat het om iets wat je *doet* of iets wat je *bent*? Je zou kunnen zeggen: *kapper worden*, dat *doet* mijn broer. *Boos blijven*, dat *doet* de leraar. Maar je kunt ook redeneren: *kapper* is iets wat je bent, en *boos* is ook iets wat je bent. Tja, wat is het nu?

Al deze gevallen noem je naamwoordelijk, omdat de betekenis tussen *mijn broer* en *kapper*, tussen *deze jas* en *versleten*, en tussen *de leraar* en *boos*, eigenlijk toch een *zijn*-betekenis is. De werkwoorden *worden* en *raken* betekenen “in de toekomst zijn,” en *blijven* is “langdurig zijn” of “niet ophouden te zijn.” Deze werkwoorden zijn dus maar kleine uitbreidingen van een *zijn*-betekenis. Daarom spreken we hier toch van een naamwoordelijk gezegde.

Wat is het verschil tussen *raken* en *worden*? Sommige naamwoordelijke gezegdes hebben liever *worden*, en andere liever *raken*. Welke zou jij kiezen in de volgende gevallen?

- Ik word hiervan in de war *of* Ik raak hiervan in de war?
- Zij wordt langzaam rood *of* Zij raakt langzaam rood?
- Wij worden op de hoogte *of* Wij raken op de hoogte?
- Mijn broer wordt kapper *of* Mijn broer raakt kapper?

In sommige gevallen kan het allebei, maar is er een duidelijk betekenisverschil. Bijvoorbeeld:

- De vrouw wordt zwanger
- De vrouw raakt zwanger

De zin met *wordt* is neutraler: hij zegt alleen maar dat de vrouw in de toekomst zwanger zal zijn. In de zin met *raakt* komt daar een betekenis bij: het gebeurt per ongeluk, het overkomt haar. In de eerste zin kan het nog om een bewuste keuze gaan, in de tweede zin is dit uitgesloten.

Samengevat: als er in zinnen met *worden*, *raken* en *blijven* sprake is van een betekenis “in de toekomst zijn,” “langdurig zijn” of “niet ophouden te zijn” heb je toch een naamwoordelijk gezegde, ondanks dat er best iets “doen-achtigs” in zit.

Goed kijken: lijken, blijken en schijnen

Volgende geval: wat is er aan de hand met de volgende zinnen:

- Je lijkt wel gek
- Dit blijkt te moeilijk
- Hij schijnt niet zo tolerant

Misschien vind je niet al deze zinnen even goed klinken. Misschien vind je het beter om *te zijn* toe te voegen.

- Je lijkt wel gek te zijn
- Dit blijkt te moeilijk te zijn
- Hij schijnt niet zo tolerant te zijn

Dat is precies wat er aan de hand is. Het gaat hier om een *zijn*-predicatie (*Je bent gek, dit is te moeilijk* en *hij is niet zo tolerant*), met een kleine uitbreiding: *lijken* is *zijn* maar dan niet echt, *blijken* is *zijn* maar dan onverwacht, en *schijnen* is *zijn*, maar dan volgens anderen:

- Je lijkt wel gek te zijn = Je bent gek (maar niet echt)
- Dit blijkt te moeilijk te zijn = Dit is te moeilijk (dat hadden we niet verwacht)
- Hij schijnt niet zo tolerant te zijn = Hij is niet zo tolerant (tenminste dat zeggen ze)

De extra werkwoorden *lijkt*, *blijkt*, *schijnt* zijn toegevoegd aan *zijn*, en vervolgens kan *te zijn* weer worden weggelaten:

- Je lijkt wel gek ~~te zijn~~
- Dit blijkt te moeilijk ~~te zijn~~
- Hij schijnt niet zo tolerant ~~te zijn~~

Met het weglaten van *zijn* is de betekenis niet veranderd, en dus is ook de ontleding hetzelfde: het gaat om een naamwoordelijk gezegde.

Goed kijken: worden met een voltooid deelwoord

Twee bladzijden geleden zagen we dat je zinnetjes met *iets worden* moet benoemen als naamwoordelijk gezegde, omdat *iets worden* eigenlijk betekent: *in de toekomst iets zijn*. De zin *Mijn broer wordt kapper* is naamwoordelijk, omdat er een *zijn*-betekenis zit tussen *mijn broer* en *kapper*.

Maar hoe zit het nu met zinnen als de volgende:

- U wordt morgen onze klant
- U wordt morgen gebeld

In de eerste zin is sprake van een *zijn*-betekenis: morgen zal het zo zijn dat u onze klant bent. De zin gaat over *onze klant zijn*, en dat is *iets zijn*. Maar in de tweede zin is er iets anders aan de hand. Die betekent niet dat u morgen *iets bent*, maar dat er morgen *iets gedaan wordt*, met andere woorden: dat er morgen *iemand iets doet*. Dat lijkt dus weer meer op een werkwoordelijk gezegde! Wat nu?

Zinnen met *worden* en een voltooid deelwoord zijn vaak zinnen in de *lijdende vorm* (of *passieve zinnen*). Zinnen in de lijdende vorm zijn *doen*-zinnen, maar dan omgezet: ze bekijken een gebeurtenis vanuit een ander standpunt:

- Wij bellen u morgen
- U wordt morgen (door ons) gebeld

In de eerste zin (de neutrale vorm) beschrijf je de gebeurtenis vanuit het standpunt van de beller. Wij doen morgen iets. In de tweede zin wordt hetzelfde gezegd, maar dan vanuit het standpunt van degene die gebeld wordt: er zal u morgen iets overkomen.

De lijdende vorm is vaak handig in zakelijke formuleringen omdat hij de mogelijkheid biedt om vanuit de klant te schrijven. Maar er is ook vaak kritiek op de lijdende vorm omdat het een ingewikkelder taalvorm is, en omdat degene die iets doet vaak weggelaten wordt. In de zin *U wordt morgen gebeld* is niet duidelijk meer wie u morgen zal bellen.

Bij het lezen of schrijven van ingewikkelde teksten is het belangrijk om de lijdende vorm te herkennen. Als je beseft dat de lijdende vorm een omzetting is van *iemand doet iets naar iets wordt (door iemand) gedaan*, en de vorm dus herkent als een werkwoordelijk gezegde, is dat makkelijker.

Bij *worden* met een voltooid deelwoord is het niet altijd duidelijk of het om een naamwoordelijk of een werkwoordelijk gezegde gaat. Kijk maar eens naar een zin als:

- Ik word langzamerhand geïrriteerd bij deze grammaticales

Is dit nu een omzetting van *Iets irriteert mij langzamerhand bij deze grammaticales*, of gaat het om iets wat ik langzaam aan het worden ben? Het eerste is een goede redenering, en dus is de benoeming als werkwoordelijk gezegde in de lijdende vorm heel goed te verdedigen. Maar je zou ook kunnen zeggen dat *geïrriteerd* hier niet veel meer of minder betekent dan *boos*. En de zin *Ik word langzamerhand boos bij deze grammaticales* is zeker een naamwoordelijk gezegde. Dus ook de tweede mogelijkheid is verdedigbaar. Wat is nu de juiste oplossing? Die is er niet. Beide oplossingen zijn te verdedigen.

Heel goed kijken: zijn met een voltooid deelwoord

Zo langzamerhand hebben we het naamwoordelijk gezegde toch wat ingewikkelder gemaakt. Het gaat nog steeds om de afweging of het *iets zijn* of *iets doen* is, maar er zijn al heel wat gevallen waarbij je goed moet opletten omdat het soms lijkt alsof het om *iets zijn* gaat en dan is het toch weer *iets doen*, of andersom. En dan zijn ook nog eens in sommige gevallen twee oplossingen te verdedigen.

Dat laatste (er zijn twee oplossingen te verdedigen) zie je het vaakst in gevallen met *zijn* en een voltooid deelwoord. In die gevallen kun je vaak kiezen tussen naamwoordelijk gezegde en werkwoordelijk gezegde. De volgende voorbeelden laten zien hoe je die keuze kunt maken:

- *Zij* is gekust
- *Zij* is verbaasd
- *Wij zijn* getrouwden

De eerste zin, gaat dat om iemand die iets doet (*iemand kust haar*), en dan in de omzetting van de lijdende vorm? Dat zou kunnen. De lijdende vorm is *Zij wordt gekust*, en *Zij is gekust* is daar weer de voltooide tijd van. Dat kun je goed zien in de volgende twee zinnen:

- *Zij* wordt zaterdag gekust
- *Zij* is zaterdag gekust

In de eerste zin gaat het om aanstaande zaterdag, in de tweede zin gaat het waarschijnlijk om afgelopen zaterdag. Dat komt omdat *is gekust* een voltooide tijd is (de zaterdag is al voltooid, is al voorbij) en *wordt gekust* niet. *Zij is zaterdag gekust* is dus een werkwoordelijk gezegde, maar dan in de lijdende vorm en dan ook nog in de voltooide tijd.

Zij is verbaasd zou je ook zo kunnen beredeneren: het is dan de omzetting van *iets verbaast haar* naar *zij wordt door iets verbaasd*, en dan de voltooide tijd daarvan. Toch kun je in deze zin ook zeggen dat *verbaasd* iets is wat je bent. Je krijgt ook een onduidelijke betekenis als je een woord als *zaterdag* toevoegt:

- *Zij* is zaterdag verbaasd

Wat betekent dit? Gaat dit om afgelopen zaterdag (voltooide tijd), of is het een voorspelling voor aanstaande zaterdag of de uitspraak dat zij elke zaterdag verbaasd is? Het lijkt erop dat hier de laatste betekenis waarschijnlijker is. Maar dan is het geen voltooide tijd, en dus ook geen lijdende vorm. Dit lijkt dan weer een naamwoordelijk gezegde. Dan is *verbaasd* eigenlijk gebruikt als een bijvoeglijk naamwoord, en *is* is gewoon een tegenwoordige tijd.

Ook *Wij zijn getrouwden* kun je op verschillende manieren beredeneren: gaat het om iets wat wij gedaan hebben (*trouwen*), of om onze burgerlijke staat (*gehuwd*)? In het eerste geval is het werkwoordelijk, in het tweede geval naamwoordelijk.

In dit soort zinnen is een extra tijdsbepaling vaak beslissend:

- *Wij zijn* gisteren getrouwden
- *Wij zijn* al jaren getrouwden

In de eerste zin gaat het overduidelijk om een gebeurtenis (we hebben gisteren iets gedaan), en in de tweede heel zeker om onze burgerlijke staat (wij zijn al jaren een echtpaar).

Je kunt dus in deze laatste gevallen (*zijn* met een voltooid deelwoord) vaak verschillende standpunten verdedigen. Vaak hangt dat samen met heel kleine betekenisverschillen, die opgeroepen kunnen worden door kleine aanwijzingen in de zin zelf, en soms moet je uit de context van de zin proberen op te maken wat er bedoeld wordt. En soms kan dat niet. Dan zijn er twee ontledingen mogelijk.

Goed kijken: losse gevallen

Dit zijn een paar gevallen die eigenlijk niet zo moeilijk zijn, maar waar je even moet opletten wat er bedoeld is.

Aanspreken op iemand:

- Je lijkt wel je moeder
- Je lijkt wel op je moeder

Let op: alleen in de eerste zin kun je *te zijn* toevoegen:

- Je lijkt wel je moeder te zijn
- Je lijkt wel op je moeder te zijn (dit kan niet)

Alleen de eerste zin is dus naamwoordelijk gezegde, de tweede is werkwoordelijk: *lijken op je moeder* is iets wat je doet.

Er zijn mensen die...

- Er zijn mensen die dit niet snappen

Zijn betekent hier *bestaan*. Het gaat om een zin met een werkwoordelijk gezegde. Er wordt beweerd dat *mensen die dit snappen* echt bestaan. Bestaan, dat doe je (dit is weer het “existentiële *zijn*”)

Iemand of iets raken

- Dit liet raakt mij heel erg
- Robin Hood raakt het doel

In de eerste zin gaat het om *raken* in de betekenis *ontroeren* (*Dit ontroert mij*). En dat is iets wat het liet doet: het ontroert mij. In de tweede zin gaat het niet om wat Robin Hood is, maar om iets wat hij doet (het doel treffen). *Raken* in de betekenis *ontroeren* of *treffen* is dus altijd werkwoordelijk gezegde.

Iets blijkt

- Dat dit moeilijk is, blijkt steeds weer.

Dit is een geval van *blijken* in de betekenis *aan het licht komen*. Dat is een werkwoordelijke betekenis, want aan het licht komen, dat doet het.

Schijnen

- De lamp schijnt in mijn ogen
- De man schijnt in de war

In de eerste zin heb je *schijnen* in de betekenis *licht geven*. Dat is werkwoordelijk. *In mijn ogen schijnen* is iets wat de lamp doet. In de tweede zin kun je weer *te zijn* toevoegen, dus daar gaat het om een naamwoordelijk gezegde.

Samenvatting

Het verschil tussen naamwoordelijk en werkwoordelijk gezegde is dus in principe erg eenvoudig: het naamwoordelijk gezegde zegt wat je *bent* (of wat iemand of iets is), en het werkwoordelijk gezegde zegt wat je *doet* (of wat iemand of iets doet). Alle lastige gevallen komen toch eigenlijk daarop neer. Ze zijn alleen lastig omdat je soms twee kanten op kunt redeneren. In sommige gevallen moet je dan een afweging maken: wat is het belangrijkste? Op de vorige bladzijden staan een paar van die afwegingen besproken: sommige zijn best gemakkelijk, andere zijn echt lastig.

Wat heb je hier allemaal aan? Wel, behalve dat je gedwongen wordt om goed na te denken (wat op zichzelf al belangrijk is), heeft het onderscheid tussen naamwoordelijk en werkwoordelijk gezegde ook zeker praktisch nut. Stel je voor je krijgt later verkering met een buitenlandse vriend of vriendin, die zo van je houdt dat hij of zij Nederlands wil leren. Probeer dan maar eens uit te leggen waarom het woord *zaterdag* slaat op aanstaande zaterdag in de zin *Zaterdag is de winkel geopend*, maar op afgelopen zaterdag in *Zaterdag is de winkel afgebrand*. Als je het bovenstaande goed begrepen hebt, kun je daar iets over uitleggen. Anders sta je met je mond vol tanden.